

Мирошнеченко А. В. Гендерні аспекти дитячо-батьківських відносин / А. В. Мирошнеченко // Матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародн. участю «Кризи життєвого простору особистості, сім'ї та соціальних інституцій (Полтава, 15-17 лютого, 2013 р.)».- Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 103-109.

УДК 305-055.62-055.52

А.В.Мирошнеченко

(асистент кафедри психології ПНПУ ім. В.Г. Короленка)

Гендерні аспекти дитячо-батьківських відносин

В статті представлені різні теоретичні підходи до розуміння відносин батьків і дітей в сім'ї. Описано гендерні відмінності батьківського та материнського впливу на становлення особистості дитини. Проаналізовано гендерні аспекти батьківського ставлення та поведінки у відносинах з дітьми різної статі. Також в статті розкривається роль сім'ї як одного з інститутів гендерної соціалізації.

Ключові слова: сім'я, гендер, гендерна роль, гендерна ідентифікація, соціалізація, гендерний стереотип.

Постановка проблеми. Традиційно сім'я розглядається як основний інститут соціалізації індивіда взагалі і гендерної соціалізації зокрема. Сім'я формує не тільки фізичне, але й соціальне буття дитини, тому є первинним, найвпливовішим і довготривалим фактором становлення особистості дитини на всіх етапах її розвитку. Розглядаючи виховні стратегії батьків при взаємодії з дітьми, ми спираємося на твердження, що батьки діють передусім як носії певної культурної традиції щодо місця чоловіка і жінки в суспільстві. До неї належать: усталена система диференціації гендерних ролей, тобто статевий розподіл праці, специфічні статево-рольові приписи, права й обов'язки чоловіків та жінок і пов'язана з ними система стереотипів маскуліності та фемінності, тобто уявлень, якими повинні бути чоловіки та жінки.

Провідна функція сучасної сім'ї зумовлена широкими можливостями батьків щодо спрямування гендерного виховання дитини шляхом її паралельної діяльності – наслідування дитиною культивованих у батьківській сім'ї взірців поведінки. Паралельна активність дитини, освоєння нею статевоповідних умінь та навичок, культури поведінки тощо не є самостійною функцією сімейного виховання, проте створює можливості для гендерної ідентифікації.

Постановка проблеми.. Деякі аспекти сім'ї, зокрема етичні, психологічні, педагогічні висвітлювались у дослідженнях М.Алексієвої, Т.Говорун, О.Кікінежді, О.Кізь, З.Кісарчук, В.Кравця, О.Насонової, В.Стахневич та інших. Проблема дитячо-батьківських взаємин досліджувалася в роботах Кона І.С., Овчарової Р.В., Барта Ш, Пилипової та інших. Вітчизняні та зарубіжні вчені в рамках соціально-психологічного напрямку досліджують різні аспекти процесу гендерної соціалізації взагалі та сім'ї як інституту соціалізації зокрема (Ш. Берн, Д.М. Ісаєв, В.Ю. Каган, Я.Л. Коломинський, І.С. Кон, М.Х. Мелтсас, Т.А. Репіна Ю.Е. Алешина, А.С. Волович, А. Бандура, А.И. Захаров, Ю.М. Набіуліна, О.Б. Чиркова та ін.). Проте у психологічних дослідженнях не знайшли глибокого теоретичного й експериментального обґрунтування і надалі залишаються малодослідженими гендерні аспекти взаємин між батьками і дітьми.

Метою даної роботи було проаналізувати гендерні аспекти взаємин батьків та дітей, виявити відмінності у гендерній соціалізації та ідентифікації дітей різної статі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мабуть серед усіх сфер соціального життя людини сім'я є такою соціальною інституцією, в якій сутність гендерних стосунків проявляється найбільше. В залежності від того, яка система гендерних стосунків склалася в сім'ї, які гендерні стереотипи панують у системі її уявлень про чоловічу та жіночу сутність, залежить формування гендерних ролей дітей, розвиток їхньої гендерної ідентичності.

Щоб зрозуміти сутність диференціальної соціалізації, необхідно простежити її динаміку через призму відносин батьків і дітей у сім'ї. Слід зазначити, що в сім'ї у процесі інтеріоризації та ідентифікації відбувається засвоєння гендерних ролей суспільства, відповідних домінуючому гендерному порядку. Батьки поведуться з дітьми так, щоб пристосувати їх поведінку до прийнятих в суспільстві нормативних очікувань. Хлопчиків заохочують за енергію і змагання, а дівчаток – за слухняність і турботливість. Поведінка, яка не відповідає статево рольовим очікуванням, веде до негативних санкцій. Батьки поведуться з дитиною, виходячи із власних уявлень про те, яким має бути дитина даної статі. Адаптація дітей до нормативних уявлень батьків може відбуватися по-різному.

Батьки намагаються навчити дітей переборювати те, що вони вважають їхніми природними слабкостями. Наприклад, якщо батьки вважають, що хлопчики природно агресивні, вони можуть витратити більше зусиль на те, щоб контролювати агресивну поведінку синів. Донькам, навпаки, допомагають переборювати очікувану природню сором'язливість. Батьки вважають поведінку, «природньою» для даної статі, незворотньою і не намагаються її змінити, тому хлопчикам пробачаються пустощі, за які дівчаток карають. Батьки, як правило, реагують на такі вчинки дитини, які здаються їм незвичними для статі (наприклад, якщо хлопчик сором'язливий, а дівчинка агресивна).

І. Г. Малкіна-Пих відмічає, що ставлення батьків до дитини великою мірою залежить від того, чи співпадає стать дитини зі статтю батьків. Тут можливі три варіанти. Кожен із батьків хоче бути зразком для дитини своєї статі. Кожен з них особливо зацікавлений в тому, щоб навчити дитину таємницям і «магії» власної статі. Тому батьки приділяють більше уваги синам, а матері – донькам.

Кожен з батьків проявляє у спілкуванні з дитиною деякі риси, які вони звикли проявляти по відношенню до дорослих тієї ж статі, що й дитина. Наприклад, відносини з дитиною протилежної статі можуть включати

елемент кокетства і флірту, а з дитиною власної статі – елементи конкуренції. Звичні стереотипи домінування-підкорення також часто переносяться на дітей. Жінка, яка звикла відчувати себе залежною від чоловіка і від дорослих чоловіків взагалі, проявить таку установку скоріше по відношенню до сина, ніж до доньки. Особливо це прослідковується у відносинах зі старшими дітьми.

Батьки скоріше ідентифікуються з дітьми своєї, ніж протилежної статі. В цьому випадку вони помічають більше спільного між собою і дитиною і є більш чуйними до її емоційних станів. Це великою мірою залежить від самосвідомості батьків. Але дитина не є пасивним об'єктом гендерної соціалізації. Спираючись на неузгодженість дій своїх вихователів, дорослих і однолітків і власний життєвий досвід, вона обирає із запропонованих їй зразків щось своє [7].

Досліджуючи віковий аспект ідентифікації дітей із повних сімей, О.І. Захаров виявив чітку різницю в чутливості дітей різного віку і статі до впливу на нього одного з батьків тієї ж статі. На його думку, діти обох статей, які виховуються без батька, частіше, ніж діти з повної сім'ї, демонструють у поведінці конфліктність, зміни настрою, упертість, намагання виділитись, а також несамостійність, пасивність. Дослідник відмічає, що вік найбільш інтенсивної ідентифікації з батьками тієї ж статі складає у хлопчиків 5-7 років, у дівчат – більш тривалий відрізок часу – 3-8 років. Ідентифікація дівчаток з батьками однієї статі від подібної у хлопчика відрізняється такими особливостями: більшою інтенсивністю процесу ідентифікації, тобто дівчата частіше обирають роль матері, ніж хлопчики роль батька, більшою значимістю для ідентифікації дівчаток емоційно-теплих відносин із матір'ю, більшою залежністю ідентифікації дівчат від характеру відносин між батьками, коли конфлікт матері з батьком негативно впливає на ідентифікацію дівчаток із матір'ю. Процес ідентифікації призупиняється в період інтенсивного розвитку самосвідомості – з 9 років у

дівчаток і з 10 – у хлопчиків, що призводить до емансипації від батьківського авторитету [4].

Автори Ю.Є. Альошина, О.С. Волович вважають, що бар'єрами для хлопчачої ідентифікації є тривалий час контакту хлопчика-сина з матір'ю, через що батько виступає в ролі небажаного, маловідомого об'єкта для ідентифікації. Це ж може трапитись і тоді, коли дитина боїться батька через його надмірну суворість, брутальність – тоді вона прагнучиме отримати потрібне їй тепло й увагу від матері, невротично узалежнюючись від неї, її стилю поведінки [1].

І.С. Кон звертає увагу на відмінності в батьківському та материнському впливі на формування особливостей дитини. Батько сприймається і дійсно буває жорсткішим і авторитарнішим, ніж мати, особливо щодо хлопчиків і юнаків. Психологічна близькість із батьком спостерігається рідше, ніж з матір'ю. Вплив батька на виховання дітей у більшості сімей нижчий, ніж вплив матері [6].

У дослідженнях зарубіжних авторів стилі взаємодії батьків маленьких дітей відрізняються від стилів взаємодії матерів. У той час як матері спілкуються з дітьми в основному в процесі догляду за ними, батьки взаємодіють із дітьми в процесі гри, часто виявляючи більше фізичної сили, активності та стихійності в спілкуванні; якщо мами грають з дітьми в спокійні, ніжні або традиційні ігри, то батьки схильні привносити в ігри елементи енергійності та непередбачуваності [2].

Досліджуючи роль батьків в процесі гендерної ідентифікації, І.В. Тельнюк виявила, що 83 % батьків вважають необхідним виховувати дитину враховуючи статеві відмінності. Однак 46 % опитаних мають труднощі в правильності його здійснення [9].

Автори теорії соціального наочіння А. Бандура і К. Бассі вважають, що статево-рольова поведінка людини формується за допомогою позитивних і негативних підкріплень з боку зовнішнього середовища. В розвитку статево-рольової поведінки велику роль відіграють батьки, яких дитина намагається

наслідувати, а також підкріплення, які вони дають дитині. Позитивне підкріплення слідує за поведінкою, що відповідає статі, а негативне за тією, що не відповідає статі. На думку А. Бандури, батьки починають тренувати дитину в статево-рольовій поведінці раніше, ніж вона сама стає здатною спостерігати і розрізняти моделі обох статей. [2].

В дослідженнях Дж. Стокарда і М. Джонсона показано, що батьки, іноді навіть несвідомо, заохочують типову для статі поведінку дітей і негативно ставляться до поведінки, що не відповідає статі дитини. При цьому реакція батька на таку поведінку більш виражена [за 5].

За даними Ю.М. Набіуліної, ідентифікація більш успішно відбувається у дівчат: 43% дівчат проти 8% хлопців мають високий ступінь ідентифікації з батьками своєї статі. У хлопчиків, на думку автора, частіше спостерігається неадекватна, розмита ідентифікація, пов'язана з відсутністю батька в сім'ї [8].

Відмічено, що відсутність батька найбільше впливає на дівчаток в підлітковому віці. Спілкування з батьком допомагає донькам навчитися адекватно взаємодіяти з представниками протилежної статі [5].

На думку багатьох дослідників, хлопчики в процесі гендерної ідентифікації мають більше труднощів, ніж дівчатка. Негативний вплив на процес їх ідентифікації має більш тривалий контакт дитини з матір'ю, порівняно з батьком. Тому батько виступає для дитини менш привабливим об'єктом. Внаслідок цього первинною стає ідентифікація з матір'ю, тобто фемінінна [1; 5].

Традиційна чоловіча роль негативно впливає на батьківство, на частоту емоційних контактів. Вияви ніжності і ласки, турботи багатьом батькам недоступні в силу домінуючого гендерного стереотипу "маскулінності", який заперечує експресивність стосунків, як відхилення від чоловічої ролі.

У дослідженнях А.Я. Варги встановлено, що в структурі батьківського ставлення головне місце займає прийняття або нехтування дитини.

Наголошується, що саме повна, гармонійна родина сприяє становленню психологічної статі дитини на формування адекватних гендерних ролей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, - передусім з батьком або матір'ю [3].

За даними західних авторів, матері більш терпляче ставляться до поведінки синів і дозволяють їм більшою мірою виявляти агресивність, ніж дівчатам. Хлопчиків частіше карають фізично. Більшу вимогливість батьків до синів і внаслідок цього більшу дистанційність синів від батьків виявили в своїх дослідженнях Ю.Є. Альошина і О.С. Волович [1]. О.Б. Чірковою доведено, що батько відіграє більш значну роль у формуванні в дочок мотивації досягнень: дочки матерів, які працюють в установах, на виробництві, більш мотивовані на кар'єрний ріст, ніж їх однолітки, чії матері домогосподарки [10].

Висновки. Отже, серед усіх агентів гендерної соціалізації на першому місці знаходиться сім'я, система батьківських впливів на дитину, стиль сімейного виховання. На гендерний розвиток та гендерну самореалізацію істотно впливають власні гендерні стереотипи та цінності батьків, їхні життєві сценарії, характер стосунків у подружжі та між батьками й дітьми. Гендерні ролі батьків - найперший зразок гендерної поведінки для дітей, які часто будують власну гендерну ідентичність згідно з батьківськими моделями життя.

Якщо досвід батьківських гендерних ролей обмежений чи недостатній (наприклад, в неповній сім'ї, чи коли дитина виховується без батьків), це призводить до прогалин в гендерному розвитку особистості дитини. Такі діти часто не отримують повноцінного досвіду між статевих стосунків, що може позначитись на формуванні гендерних ролей та гендерної ідентичності, спричинити проблеми при створенні в майбутньому власної сім'ї та у вихованні дітей. З іншого боку, навіть у повних сім'ях є багато проблем, які негативно позначаються на гендерній соціалізації дітей. Авторитарність виховання, насильство й жорстокість у сім'ї призводять до

численних деформацій гендерного розвитку, формують такі гендерні ролі, в яких закріплюються суспільні гендерні стереотипи, гендерна нерівність та інші деформації гендерної структури суспільства.

Список використаних джерел

1. Алешина Ю.Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю.Е. Алешина, А.С.Волович // Вопросы психологии. – 1991. – № 7. – С. 74 – 82.
2. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М.: Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 1999. – 512 с.
3. Варга А.Я. Идентификация с родителями и формирование психологического пола / А.Я. Варга // Семья и формирование личности: Сборник научных трудов / Под ред. А.А. Бодалева. – М.: АПН СССР, 1981. – С. 10 – 15.
4. Захаров А.И. Психологические особенности восприятия детьми роли родителей / А.И. Захаров // Вопросы психологии. – 1982. – № 1. – С. 59 – 68.
5. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
6. Кон И.С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века. Социально-психологический анализ. / И.С. Кон. – Дубна: „Феникс”, 2001. – 208 с.
7. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия (Справочник практического психолога) / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во «Эксмо», 2006 г. – 928 с.
8. Набиулина Ю. М. Проблема полоролевой идентификации в семейном аспекте / Ю.М. Набиулина // Психология XXI века: Тезисы международной межвузовской научно-практической конференции студентов и аспирантов. — СПб.: Изд-во СПб. ГУ, 2001. – С. 238 – 239.
9. Тельнюк В.И. Индивидуально-дифференцированный подход к организации самостоятельной деятельности девочек и мальчиков 5-6 лет в детском саду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.

13.00.07 «Теория и методика дошкольного образования» / В.И. Тельнюк : СПб., 1999. – 188 с.

10. Чиркова О.Б. Роль детско-родительских отношений в развитии ответственности подростков / О.Б. Чиркова // Психология XXI века: Тезисы Международной межвузовской научно-практической студенческой конференции. – СПб., 2000. – С. 193 – 195.

А.В. Мирошнеченко

Гендерные аспекты детско-родительских отношений

Аннотация

В статье представлены различные теоретические подходы к пониманию взаимоотношений родителей и детей в семье. Описаны различия в отцовском и материнском влиянии на становление личности ребенка. Проанализированы гендерные аспекты родительского отношения и поведения в отношениях с детьми разного пола. Также в статье раскрывается роль семьи как одного из институтов гендерной социализации.

Ключевые слова: семья, гендер, гендерная роль, гендерная идентификация, социализация, гендерный стереотип.

A.V. Miroshnechenko

Gender aspects of child-parent relationship

Annotation

The different theoretical approaches to understanding the relationship of parents and children in the family are presented in the article. The gender differences of father's and mother's influence in becoming a child's personality are described. The gender aspects of parental attitudes and behavior in relationships with children of different sexes are analyzed. Also the role of the family as one of the institutions of gender socialization are opened in the article.

Keywords: family, gender, gender role, gender identity, socialization, gender stereotype.